CZU: 94:327(37) https://doi.org/10.59295/lrr2024.05

Întrevederi diplomatice pe granițele fluviale ale Imperiului Roman

Sorin IGNĂTESCU
UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE" DIN SUCEAVA

Diplomatic meetings on the fluvial borders of the Roman Empire. The military and diplomatic relations of Rome with the populations who lived beyond Rhine, Danube and Euphrates were influenced by the fluvial character of the border. Through their features: width of the watercourse, speed of the water, depth, these limits were obstacles which prevented the enemies to step on the Roman soil, but, in the same time, were making difficult the organization of diplomatic meetings on the virtual line that separated Rome from the enemy territory. The paper analyses the rank of the participants, the position of the two main participants to the meeting from the actual border, the technical solutions chosen, the complexity of the ceremonies and the time involved in order to compare the position of Rome in relation with its barbaric neighbors from the I century to the IV century A. D.

Keywords: diplomatic meeting, river, border, Rome, barbarians.

Pentru cea mai mare parte a istoriei Imperiului roman, fluviile Rin, Dunăre și Eufrat au constituit sectoare importante ale limitelor sale teritoriale nordice și răsăritene. Caracteristicile hidrografice ale acestora – lățimea, adâncimea și viteza apei – făceau din ele obstacole importante, care protejau statul de invazii străine. Însă atunci când războiul era înlocuit de diplomație, fluviile deveneau o barieră în calea colaborării. Cu toate acestea, ambițiile unor suverani care stăpâneau malurile acestor frontiere acvatice de a evita o poziție inferioară în timpul ceremoniilor diplomatice au făcut ca întâlnirile să fie organizate chiar pe linia imaginară care le delimita autoritatea.

Modalitatea ideală prin care împăratul ar fi trebuit să interacționeze diplomatic cu regii barbari este ilustrată de cazul, transmis pe larg de Tacitus[1] și Cassius Dio[2], al întâlnirii dintre Nero și Tiridates, regele Armeniei. În urma succeselor militare înregistrate de ambele părți, regele barbar s-a închinat mai întâi statuii împăratului, în fața armatei romane, apoi s-a îndreptat cu o suită impresionantă către Italia, s-a întâlnit cu Nero la Puteoli și abia ulterior, în cadrul unei ceremonii organizate în detaliu, a primit diadema, simbolul regalității, din mâinile sale. Acest scenariu nu putea fi urmat întotdeauna, romanii trebuind să facă uneori

[1] Tacitus. *Opere III. Anale*. București: Editura Științifică, 1964, pp. 544-546.
[2] Cassius Dio. *Istoria romană III*. București: Editura Științifică, 1985, pp. 215-216, 221-224.

concesii în privința multor aspecte, pentru a-și atinge scopul, însă, de preferat, fără a afecta imaginea superiorității romane.

Unul dintre elementele importante ale ceremoniilor diplomatice era locul unde se desfășurau acestea. Așa cum am văzut, amplasamentul ideal era capitala romană, unde festivitatea putea fi văzută de un număr mai mare de participanți decât oriunde altundeva și unde ar fi trebuit să se afle împăratul. Dacă Roma nu se afla într-o poziție de netă superioritate, diplomatic vorbind, încât regele barbar să solicite o astfel de întrevedere, dar avea nevoie de încheierea unei înțelegeri, sau dacă împăratul se afla în afara Romei, ca urmare a dsfășurării unui război, putea fi considerat acceptabil ca întâlnirea să aibă loc într-o provincie de graniță sau chiar pe frontieră. Întâlnirile pe graniță erau rare, deoarece ele reprezentau concesia maximă pe care o putea face principele cu privire la locul de desfășurare a ceremoniei, fără a afecta imaginea superiorității statului roman față de barbari. Frontierele fluviale erau spații în care o astfel de întrevedere era greu de organizat, deoarece linia imaginară care separa cele două entități politice era în mijlocul albiei.

Diplomația romană a făcut obiectul unor studii aprofundate[3], dar accentul a căzut, în principal, pe tipologia tratatelor, scopurile urmărite, personalul implicat etc. și mai puțin pe ceremonialul întrevederilor bilaterale. Scopul lucrării de față este acela de a reanaliza izvoarele narative cu privire la întâlnirile desfășurate pe granițele fluviale, pentru a vedea cum a evoluat în cursul istoriei imperiale poziția statului roman față de vecinii săi, din perspectiva concesiilor făcute de oficiali în privința locului desfășurării acestor evenimente diplomatice.

Din păcate, puține surse antice povestesc cu destule amănunte felul în care au avut loc aceste întrevederi, dar exemplele nu lipsesc. Cea mai veche narațiune îi aparține lui Velleius Paterculus[4] și se referă la întâlnirea dintre Gaius Caesar, nepotul și fiul adoptat al lui Augustus[5], la acel moment guvernator al Siriei, și regele parților, Phraates IV, pe granița Eufratului, în anul 1 sau 2 d. Hr.

Contextul evenimentului este unul relativ bine cunoscut. Parții ocupaseră Armenia și alungaseră pe regele numit de Roma. Augustus a decis să îl trimită pe Gaius să restabilească autoritatea romană, motiv pentru care i-a acordat rang proconsular și guvernarea Siriei. Tânărul de numai 18 ani a strâns trupele cantonate în provincia respectivă și s-a îndreptat către granița parță. Phraates s-a arătat dispus să ajungă la o înțelegere, probabil intimidat de perspectiva unui război. Din păcate, nu știm cine a inițiat negocierile pentru organizarea întâlnirii și nici cum au evoluat acestea, dar știm că Gaius a făcut concesia de a se întâlni cu regele part pe frontieră. Din descriere reiese că evenimentul a avut mai multe etape. Mai întâi, însoțiți de escorte militare de aceeași dimensiune, așezate pe o parte și pe cealaltă a spațiului destinat ceremoniei, cei doi lideri s-au întâlnit pe o insulă a

[3] Edward N. Luttwak. *The Grand Strategy of the Roman Empire. From the First century CE to the Third*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976; Fergus Millar. Government and Diplomacy in the Roman Empire during the First Three Centuries. În: *The International History Review*. 1988. X. 3, pp. 345-516; Brian Campbell. Diplomacy in the Roman World. În: *Diplomacy & Statecraft*. 2001. Vol. 12. Nr. 4, pp. 1-22; David J. Bederman. *International Law in Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

[4] Velleius Paterculus. *The Roman History*. Cambridge: Harvard University Press, 1924, pp. 259-261.

[5] Suetonius. *Viețile celor doisprezece cezari*. București: Editura Științifică, 1959, p. 87.

fluviului Eufrat, în condiții de egalitate. Întâlnirea a continuat la masa de prânz pe malul roman și la cină pe malul part. După cum au arătat evenimentele ulterioare, cei doi au ajuns la un acord în privința Armeniei, Gaius susținând instalarea pe tronul acestei țări a unui rege care a jurat credință Romei.

La scurtă vreme, conflictul a renăscut în condițiile în care regele part Artabanus al II-lea a pus, fără acordul Romei, pe fiul său ca rege al Armeniei. Germanicus a fost trimis în anul 18 d. Hr. de împăratul Tiberius să reafirme supremația romană, context în care Artabanus a propus o întâlnire pe Eufrat cu oficialul roman[6]. Din păcate, nu știm cu certitudine dacă aceasta a avut loc, așa cum s-a susținut[7], dar mai ales nu cunoaștem amănuntele de care am avea nevoie pentru a o compara cu celelalte întrevederi. Oricum, cele două părți au căzut de acord în privința susținerii regelui Armeniei, Artaxias al III-lea.

La moartea acestuia însă, Artabanus a pus din nou pe un fiu al său rege al disputatului stat oriental, sperând ca Roma să accepte tacit. Conflictul a escaladat suficient, încât să fie necesară o nouă întâlnire, de această dată între Vitellius, guvernator al Siriei și tatăl viitorului împărat[8] și regele parților. Evenimentul pare să fi avut loc la sfârșitul anului 37 sau începutul anului 38 și este povestit cu mai multe amănunte de Josephus Flavius[9]. De această dată, organizatorii au construit un pod peste Eufrat, pentru ca cei doi reprezentanți să se poată întâlni deasupra mijlocului apei, împreună cu suitele lor, și să fie păstrate aparențele unei relații egalitare. Chiar și banchetul care a urmat a avut loc pe același pod, într-un cort construit de tetrarhul Herodes.

Prea puține informații avem la dispoziție despre întâlnirea din anul 63 d. Hr. dintre Gnaeus Domitius Corbulo și Monaises, delegatul regelui parților, pe un pod, parțial distrus, peste fluviul Eufrat[10], poate cel construit cu câțiva ani înainte de generalul roman[11].

Din nefericire, din operele istoricilor nu reiese dacă ceremonii asemănătoare au avut loc în următorii 300 de ani, probabil din cauza caracterului mult mai rezumativ al lucrărilor păstrate, ceea ce ne împiedică să urmărim cu mai mare fidelitate evoluția fenomenului. Narațiunile cu privire la înțelegeri fluviale ulterioare acestei lacune informative sunt destul de contrastante prin comparație cu cele prezentate mai sus și ne îndeamnă la reflecție.

Datorită lui Ammianus Marcellinus[12], știm că în anul 368 d. Hr. Valentinian s-a întâlnit pe granița Rinului cu regele Macrianus, pentru a încheia o pace necesară, deoarece trebuia să reprime personal o invazie a cvazilor și sarmaților în Illyricum și nu putea continua conflictul cu triburile alemanilor. În acest context, ceremonia a avut loc pe malul germanic al fluviului, regele barbar dând dovadă, după cum spune autorul textului, de multă aroganță. Împăratul roman a trecut apa cu băr-

6 Tacitus. *Anale*..., p. 174.
7 Edward Dąbrowa. The Arsacid Empire. În: Daryaee Touraj (ed.). *The Oxford Handbook of Iranian History*. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 174.
8 Suetonius. *Viețile*..., p. 300.
9 Flavius Josephus. *Antichități iudaice II*. București: Editura Hasefer, 2003, p. 452.
10 Cassius Dio. *Istoria*..., p. 214.
11 Tacitus. *Anale*..., p. 530.
12 Ammianus Marcellinus. *Istorie romană*. București: Editura Științifică, București, 1982, p. 538.

cile, împreună cu soldații săi, și a obținut pacea pe care și-o dorea. Trufia de care vorbește autorul se referă, probabil, la refuzul de a traversa râul pe partea romană. Chiar dacă Ammianus încearcă să minimalizeze rușinea pe care a trăit-o împăratul prin sublinierea măreției alaiului trupelor romane, este evident că regele barbar a urmărit și a reușit să îl umilească pe Valentinian.

În anul 370, Valens, împărat în răsărit, a avut o experiență asemănătoare cu regele goților, Athanaricus[13]. Tot Ammianus Marcellinus povestește evenimentele. După trei ani de conflicte, dar mai ales din cauza întreruperii relațiilor de schimb, goții au cerut pace. Cu toate acestea, regele barbar a refuzat să se întâlnească cu împăratul pe teritoriul roman, pretextând că jurase tatălui său că nu va face acest lucru. Deși ofensator, gestul său a fost trecut cu vederea de către Valens, care dorea încheierea păcii cu orice preț, pentru a putea să se ocupe de un conflict cu Imperiul persan. De aceea, cei doi s-au întâlnit în bărci la mijlocul cursului Dunării, împreună cu o mică suită de fiecare parte și astfel au semnat tratatul.

Pentru a compara poziția Romei față de barbari, așa cum reiese din aceste relatări, am luat în considerare câteva elemente ale narațiunilor de mai sus: rangul participanților, poziția față de graniță a locului sau locurilor unde a avut loc întâlnirea, soluțiile tehnice găsite, complexitatea și intervalul de timp rezervat evenimentului.

Așadar, primul aspect la care ne vom referi în continuare este acela al rangului persoanelor care participă la întâlnirile de pe frontierele fluviale. În toate cazurile analizate, din partea barbarilor participă la ceremonii regii entităților politice implicate. În ceea ce privește partea romană, cele patru evenimente pe care le putem compara arată că în secolul I d. Hr. împăratul, pentru a sublinia superioritatea Romei, nu se deplasează el însuși pe frontieră pentru a se întâlni cu un rege barbar, oricât de gravă ar fi fost situația, ci trimite o altă persoană, dar de un rang suficient de mare pentru ca partenerul diplomatic să nu se simtă jignit. Dacă regele barbar dorește să se întâlnească cu împăratul, trebuie să facă o altă concesie care să îi sublinieze inferioritatea, și anume să se deplaseze în teritoriul roman, cum a fost cazul lui Tiridates, regele Armeniei. Poate, cea mai slabă poziție într-o întrevedere diplomatică romană din sec. I d. Hr. a avut-o Domițian, în cazul întâlnirii sale cu Diegis, pe care regele dac Decebal l-a trimis în locul său să primească diadema de la împărat[14]. Deși jignitor în esență, gestul a fost, probabil, considerat preferabil de către împărat, comparativ cu o continuare a războiului.

În secolul al IV-lea însă, confruntați cu perspectiva unor războaie pe două fronturi, împărații Valentinian și Valens acceptă, fiecare în parte, să se întâlnească personal, pe frontieră, pentru a obține pacea, cu regii barbari Macrianus și Athanaricus. Atitudinea lor este total contrastantă cu cea a lui Nero, de exemplu, care a refuzat să se deplaseze în Orient, pentru a se întâlni cu regele parților[15].

Însă, fără îndoială că cel mai important indicator al poziției Romei față de partenerii săi îl constituie locul unde avea loc întâlnirea. În mod evident, la întrevederile organizate pe linia frontierei se ajungea în condițiile în care niciuna dintre

[13] *Ibidem*. p. 447.
[14] Cassius Dio. *Istoria...*, pp. 288-289.
[15] Ammianus Marcellinus. *Istorie...*, p. 224.

părți nu dorea să treacă pe pământul dușman și Roma nu dobândise o victorie decisivă împotriva dușmanilor. În cazul întâlnirii dintre Gaius și Phraates IV, anturajul celor doi au găsit o soluție perfectă în privința locului de desfășurare: o insulă aflată în mijlocul Eufratului. Totuși, aceasta a fost doar prima fază a evenimentului, urmată de prânz și cină. Fie că insula era neîncăpătoare pentru banchete, fie că transportarea bunurilor acolo era costisitoare și periculoasă, s-a decis ca prânzul să fie luat pe malul roman și cina pe cel part. În ciuda aparentei egalități în privința alegerii celor două amplasamente pentru organizarea festinurilor, credem că Roma și-a asigurat, și în acest caz, o fărâmă de superioritate prin faptul că regele part a fost primul care a trecut pe pământul dușmanilor.

Probleme similare trebuie să fi pus și întâlnirea din anul 37/38 d. Hr. dintre Artabanus al II-lea și Lucius Vitellius, desfășurată tot pe Eufrat. Nu știm de ce soluția găsită cu 30 de ani mai înainte nu a fost folosită. Oricum, de această dată a fost construit un pod, astfel încât cei doi înalți oficiali să se întâlnească deasupra liniei graniței. Banchetul a avut loc, se pare, pe aceeași construcție.

Mult mai incomodă și chiar periculoasă ni se pare soluția adoptată în 370 d. Hr. de către anturajul împăratului Valens și cel al regelui Athanaricus. Cei doi s-au întâlnit în bărci, la mijlocul fluviului, lipsa de preocupare pentru siguranță, etichetă și fast dând impresia de grabă și de disperare. Fără îndoială, această decizie li s-a părut contemporanilor, indiferent dacă erau romani sau goți, un semn al decăderii autorității principelui, Athanaricus însuși fiind conștient, după cum spune autorul narațiunii, că l-a forțat pe împărat să facă un gest care încălca practica obișnuită[16].

Pentru a caracteriza decizia lui Valentinian de a trece pe partea germanică a Rinului, putem aduce în discuție chiar cuvintele lui Ammianus Marcellinus, pe care acesta le-a folosit, este adevărat, în cazul întâlnirii dintre Valens și Athanaricus, anume că ar fi fost nedemn și înjositor ca evenimentul să aibă loc la nord de fluviu. Din perspectiva locului unde se desfășoară, aceeastă întâlnire este cea mai dezavantajoasă din toate cele analizate, subliniind poziția de inferioritate pe care și-a asumat-o împăratul pentru a obține pacea.

Deși numărul de cazuri analizat este unul mic, trebuie să admitem că organizatorii acestor ceremonii au dat dovadă de inventivitate, epuizând majoritatea soluțiilor practice care puteau fi luate în considerare în asemenea situații. Totuși, ne dăm seama că, dacă o întâlnire pe Dunăre ar fi avut loc în timpul iernii, într-o perioadă când fluviul era înghețat, aceasta ar fi putut avea loc chiar deasupra albiei, desigur, cu anumite riscuri. Însă campaniile militare și întrevederile diplomatice nu se desfășurau, de obicei, în anotimpul rece. De asemenea, o întâlnire călare la mijlocul fluviului, într-o zonă de vad, nu pare să se fi numărat printre soluțiile acceptabile, probabil, din cauza vitezei apei în acele locuri.

Deși niciuna dintre întâlnirile organizate nu pare să se fi întins pe o perioadă mai mare de o zi, totuși durata evenimentelor și părțile constitutive ale acestora sunt diferite. Astfel, ambele ceremonii din sec. I d. Hr. au cuprins, în afară de jurămintele propriu-zise participarea la unul sau două banchete, care erau menite să

[16] *Ibidem*. p. 567.

sublinieze prietenia dintre cele două părți. Acestea lipsesc din structura întâlnirilor care au avut loc pe Dunăre și Rin în sec. al IV-lea, împărații romani fiind preocupați să se retragă cât mai repede din zona de frontieră. Absența unor ceremonii elaborate lasă impresia unei decăderi generale a instituției monarhice romane, care își etala statutul prin organizarea de ceremonii fastuoase.

În concluzie, analiza rangului persoanelor implicate, a poziției locului ales față de graniță, a condițiilor în care se desfășoară evenimentele și a timpului alocat, arată o decădere a poziției Romei față de populațiile barbare în cazul întrevederilor de pe granițele fluviale, în cursul sec. al IV-lea. Astfel, putem conchide că, și din perspectivă diplomatică, în epoca romană târzie statul roman traversează o profundă criză, de putere și de imagine.